

УДК 908(477.83-2):314.1

**Рец. на: KUKIZ T. ZIEMIA RADZIECHOWSKA I LUDZIE STAMTAŃ
/ TADEUSZ KUKIZ. – WROCLAW, 2008. – 448 s.**

Радехівщина як окрема адміністративна одиниця є досить пізнім явищем (однойменний повіт утворено в 1912 р.), проте сам край має багату та цікаву історію¹. За роки незалежності України місцеві краєзнавці найбільше уваги приділяють написанню нарисів про історію окремих населених пунктів. Зараз вже є більше двадцяти таких монографій². Водночас зусиллями цих ентузіастів підготовано низку інших досліджень про окремі сторінки історії краю, що були опубліковані окремими виданнями³, у науковій періодиці⁴, конференційних збірниках⁵ чи місцевій пресі. Окремі з цих праць практично не мають аналогів у краєзнавчій літературі Львівщини.

Проте досі відсутній узагальнювальний нарис про історію Радехівщини, хоча робота над цим проектом із різною інтенсивністю ведеться уже впродовж багатьох років⁶. У зв'язку з цим значний резонанс у середовищі краєзнавців та широких кіл громадськості району мала поява на початку 2008 р. праці польського краєзнавця Тадеуша Кукіза “Ziemia Radziechowska i Ludzie Stamtań”⁷.

Оскільки особа автора є майже невідомою для українських істориків та краєзнавців, потрібно спершу сказати кілька слів про нього. Тадеуш Кукіз – поляк за національністю, народився в 1932 р. в с. Увин тодішнього Радехівського повіту Тернопільського воєводства Другої Речі Посполитої. Його батько Маріан Кукіз (1897 р.н.) – син бурмістра містечка Угнів тодішнього Рава-Руського повіту (нині – Сокальського р ну Львівської обл.) був польським поліцейським, а мати Анна Томашевська походила зі сім'ї багатого селянина зі с. Дубовиця (2 км північніше с. Батиїв на Радехівщині, нині не існує). Сім'я кілька разів змінювала мешкання у зв'язку зі скеруванням батька на інше місце служби на теренах Радехівщини (Барилів, Увин, Лопатин), а від 1938 р. – Нараїв біля Бережан та Зборів. Після приходу більшовиків восени 1939 р. сім'я переїхала до Дубовиці до батьків Анни. Тут у квітні 1940 р. НКВД заарештувало М. Кукіза і ув'язнило у Львові в тюрмі Бригідки, де 26 червня 1941 р. його розстріляли. Сім'я Кукізів у квітні 1940 р. була депортована до Казахстану, звідки повернулася в 1946 р. до Польщі. Згодом Тадеуш здобув вищу медичну освіту і довгий час працював за спеціальністю.

Він був істориком не за фахом, а за покликом серця. Збір інформації про історію Радехівщини розпочав ще в середині 1970 х рр. по бібліотеках та архівах Польщі. Відтоді брав активну участь у діяльності Товариства любителів Львова та південно-східних кресів. Більше двадцяти років він популяризував історію та культуру цих земель на сторінках часописів та на радіо. Починаючи з кінця 1980 х років, кільканадцять разів відвідав Радехівщину. Під час цих візитів

ретельно збирав краєзнавчі матеріали, особливо спогади нащадків колишніх польських сімей, які досі живуть на теренах цього району. Підтримував систематичні контакти з окремими краєзнавцями (як наприклад, з директоркою школи у с. Синьків Галиною Костюк) та нащадками польських сімей на теренах Радехівщини. У результаті багаторічної роботи також зумів відшукати та налагодити листування чи безпосередній зв'язок із кількома десятками поляків, які народилися на Радехівщині і яких доля розкидала по різних куточках Польщі та світу. Їхні спогади, документи та фотографії стали цінним джерелом для вивчення історії краю.

У 1997–2002 рр. Т. Кукіз опублікував шість монографій про ікони (переважно римо-католицькі), які під час Другої світової війни чи після неї були вивезені з території Західної України до Польщі. У них, зокрема, є цінні відомості й про ікони, костели та каплиці з теренів Радехівщини – в Лопатині⁸, Стоянові⁹, Новому Виткові¹⁰ та Синькові¹¹.

Також він підготував кількадесят статей у польських періодичних виданнях “Spotkania z Zabytkami”, “Semper Fidelis”, “Wrocławskie Wiadomości Kościelne”, “Kresy Literackie”, “Gość Niedzielny”, “Rocznik Lwowski”, “Wołanie z Wołynia” та польських виданнях у Великобританії “Dziennik Polski”, “Biuletyn IPN” (обидва виходять у Лондоні) про окремі місцевості Радехівщини¹², архітектурні пам'ятки¹³ та вихідців з цього краю¹⁴. На окрему увагу заслуговує його ґрунтовна монографія про історію містечка Лопатин¹⁵. Проте завершальним акордом у багатолітніх дослідженнях Т. Кукіза історії Радехівщини стала його книга про Радехівський повіт.

За свою багатолітню працю він отримав визнання від польської громадськості, низку державних нагород та почесних звань. Помер Тадеуш Кукіз 15 травня 2015 р. Похований на кладовищі св. Духа у Вроцлаві.

Стосовно ж рецензованої праці, то у неї є три важливі особливості, про які необхідно знати читачеві. По-перше, це не просто історія Радехівщини польською мовою, а польський погляд на історію Радехівщини, яке місце відводять поляки історії цього краю в історії Польщі та у власній свідомості, адже багато з представників старшого покоління вважають ці землі своєю маленькою Батьківщиною, а збережені тут маркери польського перебування (костели, цвинтарі, руїни інших архітектурних пам'яток) для них є чимось сакральним. Саме з Радехівщиною пов'язані долі багатьох визначних постатей польської історії. Наприклад, у Лопатині є могила одного з керівників польського повстання 1831 р. генерала Юзефа Дверницького, а в Павлові – могила поета та громадського діяча Корнеля Уєйського. Як підтверджують матеріали книги Т. Кукіза, цей список можна істотно продовжити. Щоправда, з українського боку відповідний ряд буде ще більший, але автор книги про це не згадав.

По-друге, згадана в назві книги Радехівська земля – це не теперішній район, а міжвоєнний повіт, територіяльні межі яких дещо відрізняються, тому тут не знайдете нічого про північно-західні села сучасного Радехівського району (Бишів,

Розжалів, Адріївка та ін.), які у той час належали до Сокальського повіту, а з іншого боку – знаходимо відомості про населені пункти, які вже навпаки належать до сусідніх районів (Топорів (S. 418–423)). Також тут добре репрезентовані поселення, які ліквідувала радянська влада у середині XX ст.: Медведі (S. 218–222), Дубовиця (S. 357–366), Брендасівка (S. 366) та ін.

По-третє, в назві роботи автор не вжив слова повіт, адже це зобов'язувало б описати всі його населені пункти під різними кутами – історичним, суспільним, культурним та господарським, а до такої великої роботи він не був готовий, та й з фізичної точки зору зробити це одній людині було б надзвичайно важко. Через це Т. Кукіз значно звузив своє завдання та вирішив написати польську історію цього краю або ж, точніше, історію поляків Радехівщини, при цьому присвячуючи українцям, а також німцям та євреям лише окремі згадки. З числа польських мешканців Радехівщини, які мешкали тут до Другої світової війни він намагався найбільше свою увагу зосередити на тих, які, на його думку, чимось вирізнялися в позитивному сенсі цього слова (S. 9).

У вступі автор зробив короткий огляд краєзнавчих праць про Радехівщину другої половини XIX – початку XXI ст., щоправда переважно лише польських авторів (S. 10–12). Особливе місце він присвятив “заслуженим історикам Радехівської Землі” Фердинандові Штеттнерові (Генрикові Стамірському) та Юліюшеві Россі за їхні праці, що побачили світ у міжвоєнний період, і які зрештою стали важливим джерелом дослідження Т. Кукіза¹⁶. Особлива заслуга автора рецензованої книги полягає й у тому, що він першим на основі спогадів сучасників довів, що автором опису Радехівського повіту 1937 року насправді був тодішній керівник краєзнавчого гуртка при Гімназії імені Станіслава Бадені Юліюш Росс (1920–1976), тоді як прізвище іншого автора Францішка Оліпри (викладача цієї гімназії) дописали уже на готову роботу. Також Т. Кукіз простежив подальший життєвий шлях молодого історика вже в післявоєнній Польщі, де він працював у Центральному бюро інвентаризації пам'яток мистецтва у Кракові, студіював історію мистецтва в Ягелонському університеті, став відомим дослідником польсько-чеських та польсько-словацьких мистецьких зв'язків. На жаль, поза увагою Т. Кукіза в цьому випадку залишився творчий доробок українських краєзнавців, насамперед Якова Миколаєвича¹⁷ та Івана Діка¹⁸.

За структурою книжка є збіркою нарисів про окремі населені пункти колишнього повіту. Спершу зрозуміло, що мова йде про сам Радехів (S. 17–153), зокрема про основні віхи його історії, родини місцевих поміщиків (Лащів, Мірів, Баденів), римо-католицький костел, гімназію ім. С. Бадені, місцеві школи, найвідоміші родини. А далі йдуть нариси ще про 39 населених пунктів повіту. Кожен із них побудований за схожою схемою: короткі відомості про найдавнішу історію поселення, поміщиків та окремі відомі польські сім'ї, культові споруди, громадські організації. Лише нарис про Лопатин (S. 250–343) є трохи більший за обсягом, проте тут автор насправді подав скорочену версію своєї монографії про це колишнє містечко.

Говорячи про певні польські родини, краєзнавець зазвичай подавав відомості про долі їхніх нащадків уже на теренах Польщі чи в еміграції, позаяк чимало з них також стали відомими людьми у різних сферах діяльності.

Подаючи дату першої письмової згадки більшості населених пунктів, крім джерел та літератури, знайомих широкому колу істориків, дослідник використав і низку досі майже невідомих, серед них і опублікований у 1991 р. у Варшаві реєстр побору ланового Белзького воєводства Речі Посполитої за 1472 р.¹⁹ Саме в цьому документі знаходимо найдавніші згадки про такі села як Немилів (раніше перша письмова згадка датувалась 1505 р.), Куликів (1505 р.), Синьків (1499 р.), Тетевчиці (1500 р.), Дмитрів (1502 р.), Холоїв (нині Вузлове; 1500 р.), Радехів (1493 р.), Ляшків (нині Березівка; 1505 р.) та ін.²⁰ Цікаво, що цей документ був невідомий українським історикам радянського періоду, проте його широко використав уже згаданий дослідник міжвоєнного періоду Г. Стамірський²¹.

На особливу увагу заслуговує і підняте автором питання про учасників польського повстання 1830–1831 рр. на теренах Російської імперії, які після його поразки перейшли австрійський кордон та частково оселилися на теренах Радехівщини (Анджеєвські, Брезіцькі, Кшановські, Хоростецькі, Горошкевичі, Капусьцінські, Стеці, Закшевські та ін.). Зауважу, що нащадки багатьох із цих родин згодом зукраїнізувалися.

Значну історичну цінність мають зібрані автором із різноманітних джерел (література, архівні матеріали, листування, спогади старожилів) відомості про численні архітектурні пам'ятки Радехівщини, що пов'язані з місцевою польською громадою (костели, палаци, каплиці, адміністративні будівлі), чимало з яких до наших днів не збереглися і в наявних у нас джерелах відомостей про них є обмаль. Зауважимо, що через історичні обставини саме архітектурним пам'яткам, що колись спорудили представники польської громади, сьогодні належить особливе місце в архітектурній спадщині краю (насамперед костели в Лопатині та Стоянові, будинок “Сокола” в Радехові та ін.).

Цікаво, що хоча автор ставив перед собою завдання написати лише історію польських мешканців цього краю, проте він досить докладно зупинився й на долі двох інших найбільших національних меншин – євреїв та німців. Зокрема, окремі розділи присвячені 13 німецьким колоніям, які виникли тут ще в часи австрійського панування (з кінця XVIII ст.) (S. 188–190) та єврейським родинам Радехова, адже напередодні Другої світової війни євреї склали більше 40 % населення міста (S. 424–431). Натомість корінне українське населення залишилось поза увагою Т. Кукіза, йому присвячені досить короткі та фрагментарні згадки. Наприклад, він згадав про українські громадські організації міжвоєнного Радехова (S. 110), про двох членів “Руської Трійці” – зачинателів української літератури Маркіяна Шашкевича (1811–1843) та Івана Вагилевича (1814–1888), які деякий час служили на парафії с. Нестаничі (S. 170).

У “Післяслові” автор ще раз виділив ті найважливіші лінії, які поєднують Радехівщину з історією та культурою Польщі (S. 432–433).

Під час написання книжки історик використав спогади багатьох осіб (переважно поляків), які колись жили на Радехівщині чи мешкають тут нині. У списку використаних джерел та літератури Т. Кукіз помістив лише основні роботи, але й таких вийшло аж 78 позицій (S. 434–436).

З архівних матеріалів про цей край автор в основному опрацював лише ті, що нині зберігаються на території Польщі. Серед інших він використав частину краєзнавчого архіву Антона Шнайдера (1825–1880) (“теки Шнайдера”), яка зараз зберігається у Кракові (1875 течок або ж 171 погонний метр)*.

На жаль, поза його увагою залишилася низка цінних справ Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. Для прикладу, праця “Нотатки до історії містечка Радехів з описом гербу”²², що була написана польською мовою десь наприкінці XIX ст., а також копії метричних книг радехівського костелу (збереглися за 1817–1900 рр. в архіві у Львові²³, а за 1900–1938 р. у архіві відділу РАЦС у Радехові)²⁴, на основі яких можна було б скласти список священників римо-католицького обряду, які служили в Радехові від початку XIX до середини XX ст., та краще розібратися у родоводах низки місцевих польських родин.

Упродовж останніх століть на етнічних землях українців, у тому числі й на Радехівщині, крім корінних мешканців, жили й представники інших етносів – поляки, євреї, німці та ін. Відносини між ними склалися по-різному. Загалом дослідникові значно більше уваги слід було б звернути на міжнаціональні стосунки на Радехівщині. Насамперед, на відносини між корінним українським населенням та поляками в різних сферах – побутовій, освітній, культурній, політичній тощо. Особливо цікаво було би вивчити міжетнічні шлюби, адже поляки мешкали в українських селах протягом кількох віків ще з часів Речі Посполитої до її поділів у XVIII ст. Пишучи зараз історію всієї Радехівщини чи якогось конкретного села, по-перше, не можна забувати про представників інших етносів, адже в такому випадку не вдасться відтворити цілісної картини, зрозуміти суті окремих процесів, їх важливих складових елементів, причин та наслідків. А по-друге, не можна зупинятися лише на негативних чи позитивних сторонах, а потрібно відображати їх в сукупності. Такий підхід сприятиме не лише комплексному вивченню історії нашого краю, а й налагодженню хороших стосунків із нашими сусідами (насамперед з поляками). Натомість Т. Кукіз у низці випадків детально зупинився на таких конфліктних ситуаціях, які переважно стосуються Другої світової війни, та змалював їх лише з погляду поляків, тобто досить однобоко, внаслідок чого українці тут виглядають у досить непривабливих тонах.

У монографії “Ziemia Radziechowska...” вміщено понад 200 раритетних фото та листівок (більшість із них до 1939 р.). На особливу увагу заслуговують і поміщені тут фрагмент кадастрової карти Радехова 1820 р. (S. 23), а також план

міста Радехова (S. 56) та карта цілого повіту у міжвоєнний період (S. 13). Щоправда, згаданий план намалював по-пам'яті виходець з Радехова Антоній Росс на початку ХХІ ст., а тому він містить численні неточності. До книжки доданий невеликий буклет (16 с.) з найцікавішими фотографіями та підписами до них.

Ще однією важливою складовою монографії Т. Кукіза є іменний (S. 437–442) і географічний покажчик (S. 443–444) (щоправда, лише вибіркові), які значно полегшують роботу з книжкою і якими, до речі, не може похвалитися жодне з опублікованих в останні роки монографічних досліджень про історію окремих сіл Радехівщини.

Отже, можемо підсумувати, що багатолітні наукові студії Т. Кукіза продовжили давні традиції польських краєзнавців на ниві дослідження історії Радехівщини. Його праця “Ziemia Radziechowska i Ludzie Stamtąd” стала помітним явищем у краєзнавстві Галичини, а одночасно ще одним хорошим поштовхом для подальшого розвитку краєзнавчих досліджень на теренах самої Радехівщини. Завдяки зібраному значному фактичному та ілюстративному матеріалові та деяким провокативним твердженням вона сприяє зростанню інтересу до історії цього краю. Зібраний у ній фактичний матеріал широко використовують для подальших досліджень – як популярних останнім часом нарисів про історію окремих сіл, так і меншою мірою тематичних студій про окремі сторінки історії цього краю. Також ця книжка вказала низку напрямків для подальших досліджень – насамперед, історія окремих українських родин, які залишили вагомий слід в історії Радехівщини чи всієї України²⁵.

Водночас ця книга спонукала місцевих краєзнавців досліджувати окремі аспекти історії краю, щоб спростувати чи уточнити окремі твердження польського автора. Для прикладу, цьогогоріч у рамках реалізації проєкту з упорядкування старого радехівського цвинтаря було підготовлено спеціальну брошуру про його історію²⁶, у другому розділі якої зібрано фактичні відомості про похованих тут українців, поляків, німців (як окремих осіб так цілі родини), що дозволило спростувати твердження Т. Кукіза про те, що цей цвинтар є майже повністю польським (S. 83).

Читаючи монографію Т. Кукіза, вкотре переконуємось у правдивості твердження відомого українського народознавця, багатолітнього секретаря НТШ у Львові Володимира Гнатюка (1871–1926), яким він підсумував свою ґрунтовну рецензію на три праці, які в 1894 р. здобули перемогу в конкурсі на написання кращого історико-краєзнавчого опису одного з повітів Галичини: *“Гадка отже опису повітів Галичини, піднесена Музеєм Дзедушицьких, добра і може принести не малі користи для науки, але до неї треба братися з иньшого боку, як згадувані автори. З огляду-ж, що є багато таких річий, які в польських описах представлені тенденційно або замовчані і такі будуть завсігди, доки поляки не позбудуться національного шовінізму, показується потреба руських (українських. – І. Г.) описів повітів*

*Галичини*²⁷. Більше того, ці слова зараз, на початку XXI ст., знову вказують на необхідність підготовки комплексних історико-краєзнавчих досліджень про окремі адміністративні райони чи історично складені мікроареали на величезній карті України. Тим більше, що цінні напрацювання на цьому поприщі в українській історіографії вже є²⁸.

Ігор ГІЛЕВИЧ

¹ *Гілевич І.* Радехівщина / Ігор Гілевич // Львівська газета. – 2013. – № 17 (718). – Від 25 квітня. – С. 16.

² *Дік І.* Радехів: Краєзнавчий нарис / Іван Дік, Мирослав Чабаренко. – Львів : Каменяр, 1992. – 119 с.; *Коваль В. С.* Бишів 600 літ / В. С. Коваль, Р. М. Максимець, В. Г. Максимець. – Львів, 1997. – 192 с.; *Костюк Г.* Історія села Синьків / Галина Костюк; [упоряд. В. Лаба]. – Львів, 2000. – 167 с.; *Костюк С.* Сушне на Радехівщині : нарис історії села / Степан Костюк. – Львів, 2000. – 47 с.; *Костюк З.* Корчин: минуле і сучасне / Зоряна Костюк. – Львів, 2003. – 211 с.; *Дзьобан О.* Історія Нового Виткова / Олександр Дзьобан. – Львів, 2006. – 348 с.; *Дзьобан Т.* Історія села Вузлове (Холоїв) / Тарас Дзьобан, Василь Лаба. – Львів, 2006. – 302 с.; *Волошин В.* Скрижалі часу. Історія с. Полове і його Храму / Василь Волошин. – Сокаль, 2007. – 193 с.; *Мельник Т. І.* Історичні відомості про село Дмитрів / Мельник Тимко Іванович, Співак Олексій Миколайович; передмова В. Пруса. – Львів: Добра книжка, 2007. – 175 с.; *Лисак Г.* Історія села Завидче / Григорій Лисак; [післямова В. Пруса]. – Львів : Добра книжка, 2008. – 104 + XXVIII с. іл.; *Дзьобан Т.* Історія села Павлів / Тарас Дзьобан, Василь Лаба. – Львів, 2009. – 271 с.; *Дзьобан Т.* Історія села Увин / Тарас Дзьобан, Василь Лаба. – Львів, 2009. – 207 с.; *Пікула Б.* Село Яструбичі. Історико-краєзнавчий нарис / Богдан Пікула, Володимир Сироїд. – Львів, 2009. – 183 с.; *Сироїд В.* Історія сіл Радванці та Волиця Радванецька / Володимир Сироїд, Андрій Рурка. – Львів, 2010. – 174 с.; *Дік І.* Історія села Нестаничі / Іван Дік, Тарас Дзьобан, Василь Лаба. – Львів, 2011. – 204 с.; *Вільчинська (Столярчук) Г.* Павлів у документах, спогадах, світлинах (книга перша) / Галина Вільчинська (Столярчук). – Львів, 2010. – 251 с.; *Жупник О.* “Розцвітають у Лопатині лелі, бо тут місце чудотворної Марії” / Олеся Жупник. – Лопатин, 2011. – 191 с.; Нестаничі – село Маркіяна / упор. Сікорський П. І. – Львів : ФОП Корпан Б. І., 2011. – 250 с.; *Лаба В.* Історія села Миколаїв / Василь Лаба, Володимир Припутницький, Василь Токарський. – Луцьк : 2013. – 291 с.; *Дзьобан Т.* Історія села Тетевчиці / Тарас Дзьобан, Василь Лаба. – Львів, 2013. – 237 с.; *Лисак Г.* Село наше рідне... Історія села Монастирок-Оглядівський / Григорій Лисак. – Броди : Просвіта, 2013. – 151 с.; *Сироїд В.* Історія села Поздимир (1423–2013) : історико-краєзнавчий нарис / Володимир Сироїд, Олег Голько. – Львів, 2013. – 181 с. + 11 арк. іл.; *Матківський О.* Торки : історико-краєзнавчий нарис / Матківський Олег. – Київ : ТОВ “Вид-во “Консультант”, 2014. – 199 с.; та ін.

³ *Мудрик-Мечник С.* Радехівщина у боротьбі за самостійну Українську державу. Спомини колишнього учасника ОУН-УПА / Степан Мудрик-Мечник. – Львів : Універсум, 1994. – 78 с.; Поступ до рідної школи : історико-педагогічні нариси / Сікорський П. І., Герцюк Д. Д., Ліщовський М. Я. та ін. – Львів : Дивосвіт, 1998. – 153 с.; Надбужанщина. Сокальщина, Радехівщина, Кам'янецьчина, Холмщина і Підляшшя, Берестейщина: історично-мемуарний збірник / гол. ред. Олег Романів. – Т. 4. – Львів–Торонто, 2004. – С. 165–222, 678–706; *Войтович С. Д.* Стоянів. Самопожертва ОУН-УПА / С. Д. Войтович. – Львів : Край, 2004. – 183 с.; Гаївки Радехівщини : збірник гаївок / збір. та упорядк. В. А. Матіяшук, Л. І. Сухар, І. Й. Дік. – Радехів, 2005. – 47 с.; *Прус В.* Трагедія в Нивицях. – [Червоноград], 2004. – 39 с.; Радехівщина : фотоальбом / [упор. Богдан Ішук, ред. Анна-Марія Волосацька; світлини Андрія Кіся та з приватних збірок]. – Львів : Манускрипт-Львів, 2005. – 95 с.; *Прус В.* Роман Шухевич і Радехівщина / Василь Прус. – Львів, 2007; Радехівщина в борні за волю України : книга-альбом / упорядн. Г. В. Лисак, В. А. Матіяшук. – Радехів, 2007. – Ч. І. – 156 с.; *Дзьобан О.* Новий Витків – колиска роду Мишугів : [фотоальбом] / Олександр Дзьобан.

– Львів, 2009. – 32 с.; *Гілевич І.* Стан і перспективи історико-краєзнавчих досліджень на Радехівщині / Ігор Гілевич. – Львів, 2010. – 84 с.; Маркіян Шашкевич і Радехівщина. До 200 річя від дня народження Іаркіяна Шашкевича. – Львів : ФОП Корпан Б. І., 2011. – 386 с.; В селі говорять : збірка приказок та прислів'їв / упорядник В. Прус; вид 2-е, доп. – Радехів : Видавничий дім “Радехів”, 2012. – 27 с.; Спортивне життя Радехівщини : зб. стат. і мат-лів / під ред. Ігоря Гілевича (гол. ред.), Андрія Рурки, Володимира Сироїда. – Львів: ЗУКЦ, 2012. – Вип. 1. – 382 с. (Праці Радехівського районного краєзнавчого товариства імені Якова Миколаєвича. Т. І); *Рурка А.* Шевченко і Радехівщина / Андрій Рурка. – Львів : Сполом, 2014. – 31 с.; *Гілевич І.* Старий цвинтар у м. Радехів: історія та реалії сьогодення : історико-біографічний огляд / Ігор Гілевич. – Львів, 2015. – 38 с. (Праці Радехівського районного краєзнавчого товариства імені Якова Миколаєвича. Т. II)

⁴ *Дік І.* Весілля в селі Оглядів Радехівського району Львівської області / Іван Дік; [підготовка до друку, передмова та коментарі Ігоря Гілевича] // *Міфологія і фольклор : загальноукраїнський науково-освітній журнал.* – 2013. – № 2–3. – С. 112–146; № 4. – С. 89–103.

⁵ *Гілевич І.* Монастир, якого не було: до питання про чернечу обитель оо. василіан у селі Синькові на Радехівщині / Ігор Гілевич // *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму : зб. мат-лів Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 21–22 березня 2013 р.).* – Львів, 2013. – С. 246–256; *Гілевич І.* Радехівщина та дивізія “Галичина”: джерелознавчо-історіографічний огляд краєзнавчої літератури другої половини 1980 х – початку 2000 х років / Ігор Гілевич // *Брідщина – край на межі Галичини й Волині.* Вип. 6 (Мат-ли сьомої краєзн. конф., присвяченої 70-й річниці створення української дивізії “Галичина”, 19 квітня 2013 р.). – Броди : Просвіта, 2013. – С. 15–21; *Гілевич І.* Невідомий отець Теодор Кизима (1903–1970) – священик, який вінчав крайового провідника Івана Климів – “Легенду” / Ігор Гілевич // *Брідщина – край на межі Галичини й Волині.* Вип. 7 (Мат-ли восьмої краєзн. конф., присвяченої Міжнародному дню музеїв, 23 травня 2014 р.). – Броди : Просвіта, 2014. – С. 117–124; та ін.

⁶ *Гілевич І.* Стан і перспективи... – С. 9, 16.

⁷ *Гілевич І.* Історія Радехівщини польською мовою / Ігор Гілевич // *Народна справа* (далі – НС) (м. Радехів). 2008. – № 33 (1538). – Від 29 серпня. – С. 9; *Лицьовський М.* Плекаймо любов до рідної землі / Михайло Лицьовський // НС. – 2008. – № 37 (1542). – Від 26 вересня. – С. 5.

⁸ *Kukiz T.* Obraz Matki Boskiej Łopatyńskiej (w kościele w Wójciacach k. Nysy) / Tadeusz Kukiz // *Kukiz T.* Madonny Kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w diecezji opolskiej. – Wrocław, 1998. – S. 42–53.

⁹ *Kukiz T.* Obraz Matki Boskiej Różańcowej ze Stojanowa (w kościele MB Pocieszenia w Oławie) // *Madonny Kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w archidiecezji wrocławskiej i w diecezji legnickiej.* – Warszawa, 1999. – S. 126–129.

¹⁰ *Kukiz T.* Obraz Matki Boskiej z Witkowa Nowego (w kościele MB Pocieszenia w Oławie) / Tadeusz Kukiz // *Kukiz T.* Madonny Kresowe i inne obrazy sakralne z Kresów w archidiecezji wrocławskiej i w diecezji legnickiej. – S. 110–119; *Kukiz T.* Kopia obrazu Matki Boskiej Luckiej z Witkowa Nowego (w kościółku w Siedlcach k. Oławy) / Tadeusz Kukiz // *Ibid.* – S. 120–125.

¹¹ *Kukiz T.* Obraz Matki Boskiej z Witkowa Nowego (w kościele MB Pocieszenia w Oławie). – S. 116–117.

¹² *Kukiz T.* Okolice Radziechowa i ludzie stamtąd / Tadeusz Kukiz // *Wiadomości Oławskie.* – 1999. – N 3. – S. 3; *Kukiz T.* O Radziechowie i ludziach stamtąd / Tadeusz Kukiz // *Nowa Trybuna Opolska.* – 1998. – 17–18 października. – S. 13; *Kukiz T.* Z dziejów Ziemi Radziechowskiej // *Semper Fidelis.* – 1999. – № 1–4, 6.

¹³ *Kukiz T.* Ocalone kaplice / Tadeusz Kukiz // *Semper Fidelis.* – 2000. – № 2 (55). – S. 26–27.

¹⁴ *Kukiz T.* Mecenas. Stanisław Henryk Badeni – mecenas nauki i kultury polskiej / Tadeusz Kukiz // *Krakovia Leopoldis.* – 1999. – № 3. – S. 8–11.

¹⁵ *Kukiz T.* Łopatyn. Dzieje i zabytki / Tadeusz Kukiz. – Warszawa, 2004. – 158 s. *Див.* рецензію на неї *Чорновол І.* Лопатин : історія і пам'ятки / Ігор Чорновол // *Львівська газета.* – 2013. – № 14 (715). – Від 30 березня. – С. 16

¹⁶ *Stättner F.* Echa Dawnej Łopatyńszczyzny / Ferdynand Stättner. – Brzeżany, 1935–1937. – Т. I. – Zesz. 1, 2. – 156 s.; *Olipra F.* Przewodnik po powiecie Radziechowskim z mapą i ilustracjami / Olipra Franciszek, Ross Juliusz. – Radziechow, 1937. – 52 s.

¹⁷ *Миколаєвич Я.* Опис географічно-статистичний повіта Камянецького / Як. Миколаєвич. – Львів : НТШ, 1894. – VIII + 121 с.; *Гілевич І.* Краєзнавчі дослідження Якова Миколаєвича на Радехівщині / Ігор Гілевич // Наш Радехів. – 2008. – № 72. – С. 3.

¹⁸ *Гілевич І.* Архів краєзнавця Івана Діка про історію сіл / Ігор Гілевич // НС. – 2010. – № 17 (1624). – Від 23 квітня. – С. 4–5; *Гілевич І.* Іван Дік та дослідження традиційної весільної обрядовості Радехівщини / Ігор Гілевич // Міфологія і фольклор : загальноукраїнський науково-освітній журнал. – 2013. – № 2–3. – С. 100–111.

¹⁹ *Janeczek A.* Rejestr pobory łanowego wojewódstwa Bełzkiego z 1472 r. / Janeczek A., Zwieżawski A. // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. – Warszawa, 1991. – № 1. – S. 27–55.

²⁰ ²сторія міст і сіл УРСР в двадцяти шести томах. Львівська область. – К. : Головна редакція УРЕ, 1968. – С. 635–639.

²¹ *Stättner F.* Echa Dawnej Łopatyńszczyzny... – S. 110, 121–150.

* Натомість краєзнавці Радехівщини лише спорадично використовуються львівську частину цього архіву, яка нині зберігається у Відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України. Оскільки Радехівського повіту в період діяльності А. Шнайдера ще не існувало, населенні пункти сучасної Радехівщини входили до складу трьох тодішніх повітів – Бродівського, Кам'янецького та Сокальського. Саме у трьох архівних справах, що присвячені цим повітам (ф. 144, оп. II, спр. 9, 24, 51), і слід шукати відомості про місцевості Радехівщини (*Гілевич І.* Антон Шнайдер і Радехівщина / Ігор Гілевич // НС. – 2009. – № 3 (1558). – Від 23 січня. – С. 4).

²² Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 137, оп. 1, спр. 1. Нотатки до історії містечка Радехів з описом гербу, 143 арк.

²³ ЦДІАУЛ, ф. 618, оп. 2, спр. 430–437, 2553, 2554.

²⁴ Архів відділу реєстрації актів цивільного стану Радехівського районного управління юстиції, [Метричні книги], спр. 1, 2. Лише кілька років тому перший із цих томів передали у львівський архів (ЦДІАУЛ, ф. 618, оп. 2, спр. 2814). Варто зазначити, що доля оригіналів метричних книг Радехівського костелу поки що невідома. Натомість оригінали метричних книг Лопатинського костелу за 1817–1939 рр. під час Другої світової війни були вивезені до Польщі, де зараз зберігаються в одному з парафіяльних архівів (Archiwum parafialne w Wójcicach). Їх використовував Т. Кукіз під час написання книжок про Лопатин та Радехівщину.

²⁵ Для прикладу, цього річ світ побачила ґрунтовна розвідка про родину Тарнавських, чимало представників якої було пов'язано з Радехівщиною (*Гілевич І.* Родовід Юліана Павликовського / Ігор Гілевич // Гімназія в Бродах: від минувшини до відродження. – Броди, 2015. – Вип. 3: Матли третьої наук.-теоретичн. конф., присвяченої 150-річчю створення гімназії. – С. 71–83).

²⁶ *Гілевич І.* Старий цвинтар у м. Радехів: історія та реалії сьогодення...

²⁷ *Гнатюк В.* [Рец. на] Staromiejskie. Ziemia i ludność, opracowała Zofia Strzetelska Grynbergowa. – Льв., 1899, ст. VIII + 678; Powiat Trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny, zebrał nauczyciel ludowy Jan Aleksander Bayger, Льв., 1899, ст. VIII+319; Bronisław Sokalski. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym, Льв., 1899, ст. XVI+496 s. / В. Гнатюк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1900. – Кн. II. – Т. XXXIV. – Бібліографія. – С. 53–54.

²⁸ Жовківщина: історичний нарис / відп. ред. Микола Литвин. – Жовква ; Львів ; Балтимор, 1994. – Т. 1. – 236 с.; *Кріль М.* Старосамбірщина: історія і культура / Михайло Кріль. – Львів : Піраміда, 2009. – 598 с.; та ін.